

Diktatúra és lappangó hisztéria

Az 1945 után Magyarországon lezajló politikai és gazdasági folyamatokkal, a koalíciós kormányzás, az „irányított demokrácia” felszámolásával, majd a Rákosi Mátyás vezetésével kiépülő pártállam működésével sokan foglalkoztak. A történészek azonban, mivel híján vannak a levéltári forrásoknak, a sajtó pedig, különösen 1948 után, információ forrásként használhatatlan, „ideológiailag kontrollált” volt, kevés figyelmet szenteltek a diktatúra felszíne alatt zajló tömeglélektani jelenségeknek, a tömegek spontán reakcióinak. Különösen nehéz nyomára bukkanni az elfojtott, de bizonyos helyzetekben felszínre tört előítéleteknek, melyek még az előző évtizedekben gyökeresedtek meg az emberek lelkében, és igazolni látszottak új rendszerben tapasztalt jelenségeket. Mivel a Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Párt főtitkára, Rákosi Mátyás, a rendszer többi sokat szereplő vezetőjével együtt zsidó származású volt, a háttérbe szorított, majd meghurcolt régi elit képviselőinek egy része, a parasztok és a munkások tömegeihez hasonlóan a „népi demokráciát” „zsidó uralomnak” tartotta. Ez a vélekedés nem volt új keletű, hiszen a Horthy-korszakban már az 1919-es Tanácsköztársaságot is így mutatták be, Magyarország részvételét a második világháborúban pedig a „judeobolsevizmus” elleni harccal indokolta meg a hivatalos propaganda.

Az MKP 1945 után kísérletet tett a háborús veszteségek, az infláció és a szovjet hadsereg tagjai által széles körben elkövetett szexuális erőszak által súlyosan traumatizált magyar társadalom antiszemita indulatainak felkorbácsolására és politikai felhasználására. A „feketézők és spekulánsok” elleni kampány, melynek csúcspontja az MKP által szervezett, 1946. július 30-ai és augusztus elsejei miskolci munkástüntetések voltak, lincselésekbe torkolltak, és híruk a Kremlbe, Mihail Szuszlovhoz is eljutott. Ettől kezdve a kommunisták nem kísérleteztek tovább a tömegek hasonló ingerlésével, az 1947. augusztusi, „kék cédulás” választások kampányában már szóba sem került a „zsidókérdés”.

Az antiszemita és antikommunista indulatok azonban továbbra sem tűntek el, csak az emberek még erősebben kontrollálták őket. Bizonyos kritikus esetekben

PELLE JÁNOS (1950) író, történész. Az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem oktatója.

azonban, főként válsághelyzetekben, felszínre törtek. Erre alkalmat adott például a tömegpszichózis, amit tömeghisztériának is neveznek. A sporteseményekre, különösen a futballmérkőzésekre napjainkban is jellemző, hogy a szurkolók személyisége „feloldódik”, eltűnnek a gátlások, az értelem, a „felettes én” elveszíti erejét és jelentőségét. Ilyen helyzetekben a felelősség súlya megoszlik, sőt megszűnik, mivel azt másokra hárítja az egyén. A tömegpszichózis hívja elő, korbácsolja fel a civilizálatlan indulatokat, az emberi agressziót, a bosszúvágyat. Valamiféle lelki összeomlás zajlik, amely a felgyülemlett feszültségtől szabadítja meg az embereket. Ezáltal pszichikai nyomás keletkezik, mely egy időben, azonos helyen hat a tömegre, és felszínre hozza az elfojtott tudattartalmat.

Nem meglepő, hogy hazai futballcsapatok közül az MTK, a „zsidó klub” mérkőzésein törtek fel a leghevesebb indulatok 1946 őszén, majd később is, amikor még a csapat az eredeti, nagy múltú nevét viselte. Az eseményekről akkor még a sajtó is beszámolt, de a későbbiekben már nem. Egy Kispesten, az MTK győzelmével megtartott mérkőzés után a vesztes csapat szurkolói antiszemita és becsületsértő kifejezéseket zúdítottak a kék-fehér mezés játékosokra, majd a lefújás után kövekkel támadtak rájuk és a játévezetőkre. A randalírozók ezután az utcán összecsaptak a kivezényelt rendőrséggel, amely csak riadóautók bevetésével és riasztólövésekkel tudta helyreállítani a rendet. Csepelen ugyanez történt, és ekkor a hatóságok úgy döntöttek, hogy „a karhatalmat a jövőben civil ruhás rendőrökkel (nagyobb meccseken 300–400, kisebbeken 100–150) erősítik meg a »nyilas csöcselék« féken tartására”. Szolnokon 1946. november 17-én a hazai „B-közép” hangos zsidózással és kőzáporral fogadta a vendégcsapat játékosait, és ezt kiabálta „Szolnoki fiúk! Rúgjátok le a büdös zsidókat! Nyírjátok ki őket! Itt vannak a pesti zsidó feketézők! Nem engedjük haza őket!” Ezután a Baloldali Blokk pártjai közleményt adtak ki, amelyben elsősorban az MTK szurkolóit tették felelőssé az eseményekért. A kommuniké szerint a Pestről „fényes gépkocsikon” érkező MTK-sok a város kávéházaiban és később a nézőtérén „kihívó magatartásukkal” provokálták a nyomorgó szolnoki dolgozókat, akikben „volt egy bizonyos keserűség a páholyokban lévő kifestett nőkkel és fényes öltözetű urakkal szemben, akik likőröztek és ettek a mérkőzés alatt”. Felszólították az MTK vezetőit, hogy legyen gondjuk „szurkolóik megfékezésére, mert nem véletlen az, hogy éppen az MTK mérkőzéseken törnek ki botrányok”. A *Magyar Nemzet* a hírhez csak annyit fűzött hozzá: „Ezek után nincs kétség az iránt, hogy a tüntetők miféle pártigazolványokkal rendelkeztek.”¹

A fővárosban lezajlott hasonló jellegű incidenseknél, verekedéseknél, melyeket a rendőrség beavatkozása rövid úton megfékezett, többet árul el a nép lelke mélyén forrongó indulatokról, hogy 1948 pünkösdjén a Csongrád megyei Szegváron napokig tartó vérvádhisztéria tört ki egy mindmáig felderítetlen gyilkosság nyomán.

1948. május 15-én eltűnt Szegvárról Kovalcsik Margit 24 éves hajadon. Az egybehangzó beszámolók szerint a szép és kedves lány az esküvőjére készült.

Nagyszülei szegvári lakásáról indult el déltájban. Azt mondta, fodrászhoz megy, s ha idejében elkészül, kimegy a tanyára, ahol a szüleivel lakott. Többen látták, amint bemegy Klein Viktor zsidó ruhakereskedőhöz, akinek az anyja, Karolina azzal hívta be a boltba, hogy mutat valamit neki. Ez az utolsó emlék, amely a Csongrád megyei nagyközség lakóiban a lányról maradt. Másnap a pünkösdi vásáron már elterjedt a hír, hogy Mancit megölték a zsidók, és „ki-ontották a vérit”. Kerékpárját két nappal eltűnése után találták meg: valaki bedobta a szomszédos nagyközség, Mindszent templomának kertjébe. A lány holttestére öt nap múlva bukkantak rá Mindszent külterületén, a Tiszában.

A hihetetlennek tűnő, és kevésbé ismert szegvári ügy az utolsó komolyabb vérvádhisztéria volt Magyarországon. Feltűnően hasonlít az 1882. április 1-én Tiszaeszláron történt, majd május végén a magyar országgyűlésben felszólalás tárgyát képező, máig tisztázatlan eltűnési históriához, melynek következtében az eszlári zsidó hitközség vezetőit rituális gyilkosság vádjával állították a nyír-egyházi bíróság elé.

Mindkét ügy, melyeket nem kevesebb, mint hatvanhat év választ el egymástól, erősen „átpolitizálódott”. Solymosi Eszter eltűnését a korabeli antiszemita politikusok (mindenekelőtt Ónody Géza és Istóczy Győző) használták fel nagy visszhangot keltett kampányukban. Az elhallgatott szegvári hisztéria viszont a Magyar Kommunista Párt (MKP) országos és helyi politikája miatt pattant ki, illetve emiatt nem sikerült az áldozat halálának körülményeit megnyugtatóan felderíteni, a gyilkosát megtalálni.

1944 májusának végén a Szegvárhoz közeli Mindszenten felállított „járásigettóban” 111 zsidót gyűjtöttek össze, akiket június közepén Szegedre szállítottak át, majd onnan Strasshofba kerültek. A két településre mintegy hatvanan tértek vissza, ők váltak az MKP országos és helyi politikusainak célpontjaivá mint „kizsákmányolók”.

A mindenható helyi kommunista vezető, a rovott múltú „tyúktolvaj”, Dadi Imre (1913–1984), az MKP Csongrád megyei főtitkára, majd nemzetgyűlési képviselője volt, aki hasonszórú cimboráival a szentesi kórházban meggyilkoltatta Lakos Józsefet, az előzőleg leváltott megyei rendőrkapitányt. Két nap múlva kergette el a kommunista agitátorok által felbujtott paraszti tömeg Mindszentről a holokausztot túlélő zsidókat a „régii rendszert kiszolgáló” rendőrökkel együtt. A szomszédos Szegváron pedig épp a Lakos-gyilkosság napján, 1946. március 7-én rendeztek a kommunisták „népítéletet” a nagyközség „ismert feketézői és spekulánsai” ellen.

A „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!”, és „Földet vissza nem adunk!” kommunista jelszavakat skandáló, mintegy százötven fős tömeg felszólította Szegvár ismert, jómódú polgárait: a ruhakereskedő Kleint, a gabonakereskedő és boltos Löblt, a baromfikereskedő Lusztig Joachimot és a fűszeres Kádár Pált, hogy tíz percen belül hagyják el a házukat. Őket botokkal felfegyverzett kísérik Mindszent határáig kísérték, és ott elengedték őket. Vagyis miután „kizsákmányolóként” elkövetett „bűneiket” a fejükre olvasták, ép bőrrel megúszták a „népítéletet”.

Nem úgy, mint az előző évi földosztás törvénytelenégei miatt pereket indító helyi zsidó ügyvéd, dr. Reiner Imre. Őt hátulról megtámadták, dorongokkal ütlegettek. Ugyanúgy bántalmazták a szegvári jegyzőt és a helyi iskola igazgatóját is. Ekkor kergették el szegvári rendházukból a szegénygondozó Szociális Nővéreket is. A tüntetők antiszemita megjegyzések kíséretében kirabolták a zsidók házait csakúgy, mint az apácák zárdáját. E „kilengések” miatt később a rendőrség nyomozott, a résztvevők egy részét ki is hallgatták.

A jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy bár Szegváron a néphangulat 1946 márciusában egyértelműen a zsidók ellen fordult, pedig akkor még senkit nem vádoltak meg rituális gyilkossággal. Mégis nyilvánvaló, hogy a politikai uszítás épített a hagyományos vérvádas zsidógyűlöletre. Csak ez akkor nem tört felszínre, ugyanis az MKP agresszív politikája megteremtette az elfojtott indulatok kiélésének feltételeit, és így észrevétlen maradt.

Ilyen „politikai” előzmények után követték el Szegváron azt a gyilkosságot, mely a nyilvánvalóan addig is lappangó vérvád felbukkanásához vezetett. Az 1948. pütkösi hisztéria olyan mély nyomot hagyott a helybeliek kollektív emlékezetében, hogy az 1994-ben forgatott dokumentumfilmben szereplő helyiek nyilatkozatain is érződött. Az idősebbekben még akkor is élt az a meggyőződés, hogy a zsidók „lesakterolták” Kovalcsik Margitot, de a rendőrök „kimentették őket”.²

Nagy János 81 éves öregember mesélte. „A leány nevére már nem emlékszem. Itt gyilkolták meg, a zsidónál. Azt hallottam, hogy abban a boltban egy ejtőpince volt, oszt ahogy ment a lány, a padozat leesett vele a pincébe. Azt is beszélnek, hogy a Klein nevű ruhaboltos előbb egy másik zsidóhoz küldte a lányt. Aztán, amikor visszajött a zsidótól, akkor történt, hogy pincébe tették, oszt ahogy beszélnek, a zsidó fia erőszakolta vagy nem tudom, mit csináltak... és ott a vérét vették. Beszélnek, hogy a szűzlány vérével szentelik fel a zsidók a templomot, ahhoz kellett. Hát én nem tudom, hogy ez igaz-e, vagy sem.”³

Az, hogy ki és milyen okból ölte meg Kovalcsik Margitot, maig tisztázatlan. (Pedig a holttest napokkal a gyilkosság után előkerült, nem úgy, mint Solymosi Eszteré.) Mivel a végrehajtó hatalmat Csongrád megyében kézben tartó „Dadiklán” addigra elüldözte a rendőrségi nyomozásban jártas szakembereket, nem sikerült rögzíteni a nyomokat, és megtalálni a fiatal lány gyilkosát.

Az ügyben egy detektívnek kinevezett csepeli vasmunkás, Fazekas Antal járt el, aki az 1946-os „népítélet” után a faluban maradt Klein családot, név szerint a fiukat, Klein Viktort gyanúsította meg. Ő azonban a bűncselekmény elkövetéskor épp Pesten tartózkodott. Ezért a rendőrök a Klein család többi tagját kísérték be Szentesre, s ott hallgatták ki őket. Fazekas hitelt adott a vérvádnak, ezért köröztette Klein Viktort, a családtagjait pedig bekísértette Szentesre, ahol a rendőrségen kihallgatták őket. Ez megerősítette a helybeliekben, hogy a lány eltűnéséről a zsidók tehetnek. A rendőrség nyomozása hetekig a rágalom igazolására irányult. Nem meglepő, hogy a „rémtörténet” igen gyorsan bővült: a terjedő szóbeszédben szerepet kapott a kis Klein unoka is, aki állítólag szemtanúja volt a gyilkosságnak.

„A rendőrök azt mondták, hogy minden nyom Kleinékhez vezet, de nincs tanú, aki ki merne állni”, mesélte egy idős asszony. Aztán kiderült, hogy mégiscsak van egy állítólagos tanú, akit – nem elírás – Halál Jánosnak hívtak. Róla állította egy detektív: „Ha még egy ilyen tanúnk lenne, letartóztathatnánk a zsidókat.” Vagyis a szentesi rendőrök ahelyett, hogy eloszlatták volna a vérvádat, tápot adtak neki. Sőt, egy új motívumot is bedobtak a köztudatba, a szürke lovat és a szekeret, mellyel állítólag az áldozatot a Tiszához szállították. Rendőrök járták végig a folyóhoz közel eső tanyákat, és egy levelet mutogattak, amit állítólag egy halász írt, aki nem árulta el a névét, mert „fél a zsidóktól”. A levél szerint egy férfi és egy nő szállította a lány holttestét. A rendőrök írásmintákat vettek a tanyasiaktól, hogy kiderítsék, kitől származik a levél. A „halászt” nem találták meg, de tudatosították a falusiakban, hogy a zsidóknak „büntársuk” is van.

Micsoda véletlen: egy férfinak volt a faluban szürke lova és szekere, Pásztai Jánosnak. Ő a nyolcvanas évek elején meghalt, a leánya, Bihari Jánosné Pásztai Ilona több mint tíz év múlva pontosan emlékezett a vérvád-hisztóriára. „Az én édesapám bele volt keverve. Ez egy fájó pont az életemben. De itt van egy bökkenő: az apám nem volt itthon akkor. Egy hétig Budapesten volt, a kongresszuson, ahol a szociáldemokraták és a kommunisták egyesültek.”

Ez az a pont, ahol a szegvári vérvádhistoria újra a „nagypolitikához” kapcsolódott. Pásztai János ugyanis aktív szociáldemokrata, Csongrád megye kongresszusi küldötte volt. Ellenezte a két párt „fúzióját”, ezért bár átigazolták a Magyar Dolgozók Pártjába, néhány hónap múlva mint „ellenséges elemet” kizárták. Dadi Imre, az MKP Csongrád megyei főtitkára, amikor a Kovalcsik Margit meggyilkolásának az ügye kitudódott, és a vérvád közismertté vált, megragadta az alkalmat, hogy lesújtson az „ellenségre”. Egyébként Kleinék is szociáldemokraták voltak, mint a deportálásból hazatért vidéki zsidók többsége. „Nem hittem el, hogy a zsidók ölték meg azt a lányt”, emlékezett Bihariné Pásztai Ilona. „Ismertem Kleinéket. Az apám sokszor járt át hozzájuk politizálni. A nagymamámmal együtt, aki szülésznő volt, mindig náluk vásároltunk.”

Feltűnő, hogy már a lány eltűnésének másnapján rituális gyilkosságról sutogtak Szegváron. „A zsidók azt rebesgették, biztos terhes volt a Mancika, ezért belevetette magát a Tiszába. Pedig a lány szűz volt, csak ezzel akarták elterelni magukról a gyanút”, mesélte egy öregasszony. Vagyis Kleinék bűnösségét az bizonyította a falu előtt, hogy ártatlannak vallották magukat. Azt is beszélték, hogy Klein Karolina, vagy ahogy emlegették, Kuruzska egy levéllel küldte be szegény Mancit a fiához, a boltba, hogy ott elvágják a nyakát. Erről a hatéves Klein-unoka „szolgáltatót bizonyítékot”, akit a rendőrök az óvodában hallgattak ki, és aki felverte a falut a kiabálásával: „Ne bántsák a nagymamámat, engedjék el!” A gyermek többek szerint szemtanúja volt Kovalcsik Margit meggyilkolásának. „A néni a széken ült, és könyörgött, hogy ne bántsák, ne eresszék ki a vérit!”, vallotta be állítólag.

Az a tény, hogy a lány Tiszából kifogott holttestén a rendőrök nem találtak vágásnyomot, nem zavarta azokat, akik hittek Kleinék bűnösségében. „A nyakát

vágták el. A zsidók itt, a nyakszirten veszik ki a vért”, mutatta a magát megnevezni nem kívánó öregasszony. „Ez a zsidók szokása. Azt mondták, hogy új templomot avattak, és azt keresztény lány vérével szentelik fel. Úgy, ahogy volt a tiszaezlári gyilkosság is. Volt egy nóta róla, hogy ‘a Solymosi Eszter vére benne van’. Az édesanyám még végig tudta, gyakran énekelte is.”

Kovalcsik Margit haláláról a legfontosabb adatokat a bátyja, Kovalcsik Pál szolgáltatta. Ő számolt be arról, hogy a szentesi nyomozók körülbelül három hét múlva átadták az ügyet Kovács ezredes csoportjának, aki Pestről érkezett. Ekkorra a család már eltemette Margitot Szentesen. A sírnál több ezer ember gyűlt össze, s Fazekas Antal emlékezése szerint „antiszemita szónoklatok” is elhangzottak.

A fővárosból érkezett nyomozók egyike Székely főhadnagy volt, aki viszonylag objektív leírást adott az áldozat bátyjának a Tiszában talált holttestről. „Az orra ki volt szakadva, úgy nézett ki, mintha hátulról dobtak volna kötelet a nyakába és megfojtották volna. Erőszakos közönségnek nem volt nyoma, viszont az áldozat homlokán is volt egy seb.” Mindez megerősíti Pécsi doktornak, a szentesi kórház kórboncnokának szakvéleményét, aki a tüdő boncolása során kétséget kizáróan megállapította, hogy a lány holtan került a vízbe. De a Pestről kiküldött különleges csoport sem boldogult a nyomozással. A gyilkost, aki feltehetőleg szexuális indítékból követte el tettét, nekik sem sikerült megtalálniuk. Végül a hatóságok olyan halotti bizonyítványt adtak a családnak, hogy Kovalcsik Margit „szívelégtelenségben” hunyt el.

A bűnügy egyre nyomasztóbbá vált amiatt, hogy a szomszédos falvakban is elterjedt a zsidók által elkövetett állítólagos rituális gyilkosság híre. Az emberek kerütek Kleinék boltját, csak messziről kiáltották oda nekik, hogy „gyilkos zsidók”. Végül Kleinék, a másik két még ott maradt zsidó családdal, egy szatócs-csal és egy mészárossal együtt rendőri kísérettel távoztak a faluból, hátrahagyva a házaikat. Aki hinni akart a bűnösségükben, ebben is bizonyítékot látott. „Aztán a zsidókat elmenesztették. Menni kellett nekik innen el, azután, amit elkövettek, nem maradhattak itt tovább”, mesélte egy szegvári öregasszony.

1948. július végén a rendőrség „újabb fejlemények felmerüléséig” lezárta a nyomozást, és erről a Kovalcsik családot hivatalosan értesítették. Ekkor a hatóságok már csak azt akarták kideríteni, hogy ki terjeszti a rémhíreket. „Egy percre sem hittem abban, hogy Mancit a zsidók ölték meg”, mondta Kovalcsik Pál. „Akkoriban nem lehetett kelengyét kapni, és ezt Kleinék szerezték meg Pestről szegény húgomnak. Igazi, jó kereskedők voltak. Ugyan, mi okuk lett volna arra, hogy megöljék szegényt?”

Sem a tettet, sem pedig a gyilkosság indítékát nem sikerült kinyomozni, a megyei kommunista párttitkár meg azért dühöngött, hogy „micsoda felhajtást csinálnak egy ócska kuláklány miatt”. A rémhírek forrását sem sikerült felderíteni, mert mindenki azt mondta, hogy másoktól hallotta a vérvádat. A „népi demokrácia” harca az antiszemitizmus ellen végül egy hirdetményt szült Szegváron, amit a fényképész kirakatában ragasztottak ki. Ennek szövegére még a kilencvenes évek elején is emlékeztek a helybeliek. „Kérjük a lakosságot, hogy

ne adjanak hitelt az antiszemita rágalmaknak. A tanács felhívja a figyelmet, hogy az antiszemita uszítást a törvény bünteti.”

A MAZSIHISZ levéltárában, a Zemplén megyei anyagok között talált egyik dokumentum arról tanúskodik, hogy Sátoraljaújhelyen a helyi rendőrség és az Államvédelmi Hatóság emberei zaklatták és „disszidálásra” kényszerítették a holokausztot túlélte és a szülőhelyükre visszatért ortodox zsidókat. (1949-ben a sátoraljaújhelyi zsidóknak még két gyülekezete volt. Az ortodox tagozatot Izsák József vezette, a satus quo elnöke dr. Waller Sándor volt.) 1949 júliusában a városban antiszemita közhangulat uralkodott, amit a megyei tanfelügyelő igyekezett felkorbácsolni. Beszédét egy magát megnevezni nem akaró helyi zsidó idézte három nappal később a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájában, a Síp utcában.

„Jegyzőkönyv

felvéve 1949. július 15-én a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájában, Budapest VII. Síp u. 15. Megjelent sátoraljaújhelyi lakos, és előadja a következőket:

Kb. 10 nap előtt megjelent Sátoraljaújhelyen a budapesti rendőrség néhány nyomozója civilben (azt, hogy vajon a gazdasági rendőrséghez vagy más rendőrségi alakulathoz tartoztak-e, nem tudom), és egy csempészési ügyben nyomoztak. Ez a nyomozás abból állott, hogy majdnem kizárólag zsidó egyéneket idéztek, helyesebben állítottak elő az ottani rendőrségen, az előállítás pedig az ottani államvédelmi hatóság szuronyos őrzárata révén történt meg. Azoknak, akiket ilyen módon előállítottak, üzletüket, lakásukat, műhelyüket lepecsételték. A rendőrségen állítólag több ilyen előállítottat durván sértegettek, sőt, megverték vagy megpofoztak, maguk az előállítottak azonban a megverés tényét tagadják, mert meg lettek félemlítve. E hó 9-én a rendőrség néhány közege bement a status quo templomba, kinyitották a Tórát és szétdobálták a taliszokat, és miután nem találtak semmit, elmentek. Mindez a városban antiszemita hangulatot lobbantott lánggra, olyanokat mondtak az emberek, hogy „már megint szedik össze a zsidókat” stb., és ennek az antiszemita hangulatnak a folyamán nyaképpen folyó hó 12-én estefelé az MNDSZ helyiségében a Zemplén megyei tanfelügyelő (nevét nem tudom) antiszemita szólamoktól hemzsegő beszédet tartott, melyben ilyesmiket mondott:

»Ez a fajta, amely a zsírunkon élősködik és a vérünket szíja, mindennap disszidálnak, ma felkelünk, megint disszidáltak, holnap felkelünk, megint disszidálni fognak.« Egyébként is a beszédében rosszindulatú általánosságokat hangoztatott ahelyett, hogy hangsúlyozta volna, hogy ez természetesen a demokráciához hű zsidókra nem vonatkozhatik. A hangulat Sátoraljaújhelyen olyan, hogy az ottani zsidóság legszívesebben elmenekülne onnan, és állandó rettegésben él.

Zsidó ember Sátoraljaújhelyen egyáltalán nem tud elhelyezkedni, ennek legfőbb akadályát a párt egyes funkcionáriusai képezik, többek között Völgyesi

megyei bizottsági tag, Varga József városi titkár. Ezzel szemben volt nyilasok, nyugatosok és Völgyesi apósa – aki kémelhárító százados volt, vitéz, aki fél éve, hogy Nyugatról hazajött, rögtön elhelyezkedést nyert, mégpedig úgy, hogy saját veje, Völgyesi helyezte el. Miután én magam nem tudom a módját, hogy kell ennek az ügynek a kivizsgálására a szükséges lépéseket megtenni, ennél fogva ezeket jelen jegyzőkönyvbe fektettem le, egyúttal kérem az igen tisztelt Elnök urat, mint a demokrácia előharcosát, hitfelekezetünk kimagasló egyéniségét, hogy a jónak látott intézkedéseket tegye meg, ha szabad kérném, oly módon, hogy a vizsgálat lehetőleg csendben történjen, nehogy az ottani zsidóságot újabb sérelem érje.

E jegyzőkönyv aláírása azért nem történt meg, mert azt bemondó hittestvérünk közlése szerint Elnök úrral abban állapodott meg, hogy a Jegyzőkönyvet nem kell aláírnia. Elnök úr a hittestvérünket személyesen ismeri.⁴

1951 volt az az év, amikor a rendszer „kimutatta a foga fehérjét”. Az általános nyomort megtapasztalt, terrorizált magyar társadalom számára ekkorra vált nyilvánvalóvá, hogy a hatalom nem egy hagyományos értelemben vett politikai párt, hanem egy paranoiás ideológiai elvakultságban szenvedő csoport és a „pokolból felmerült ember” kezében van. (A Szovjetunióba deportált, majd onnan visszatért kigazda politikus, Kovács Béla nevezte így Rákosi Mátyást 1956-os forradalom idején Pécsen.) Az MDP főtitkára az immár a vízfejjé nőtt Államvédelmi Hatóság közreműködésével előbb leszámolt a koalíciós időszak riválisnak tekinthető politikusaival, aztán az egyházakkal, majd koncepciós pereket rendezett a kommunisták és a szociáldemokraták ellen. 1951-re a Moszkvából visszatért kommunista vezetők a szó szoros értelmében légüres térbe kerültek, engedelmes végrehajtókkal körülvéve. Utóbbiak feladata volt a leszámolás az „osztályellenséggel”, a régi uralkodó osztályok „maradványaival”.

1951 májusában jelent meg a Rákosi-rendszer falán az írás, amit egykor Dániel próféta olvasott a falon a babiloni király palotájában. És a láthatatlan kéz azt üzenté, hogy a „népi demokráciának” befellegzett. Amit a korabeli pesti vicc így fogalmazott meg: „Hol ér véget a pesti metró?” A válasz: „Oslóban”. A vicceknél többet árulnak el a tömegek hangulatáról, illetve forrongó indulatairól a rémhírek, melyek valósággal burjánzottak ebben az időben. Az állampárt, illetve az MDP propagandáját minden tekintetben kiszolgáló sajtó válaszul felerősítette a kampányát a „rémhírterjesztők” ellen, akik láthatók az *Állami Áruház* című nagy sikerű, 1953-ban bemutatott játékfilmben is. Kelet-Magyarországon a parasztok már nem adtak hitelt a hatóságok információinak, a hivatalos közleményeknek, és különösen vad, részben a zsidókkal kapcsolatos szóbeszéd terjedtek. Ezekben logikátlanul keveredtek a közelmúlt eseményei az erőltetett „kolhozosítással” és kulákok elleni kampánnyal kapcsolatos, ellenőrizhetetlen információk.

1948. december 31-én Tiszakórodnál átszakadt a folyó gátja. Az árvíz sújtotta vidékről a hatóságok több falu népét elköltöztették. Az MDP Szatmár megyei

titkárának 1949. januári jelentésében arról számolt be, hogy „különböző híresztelések keltek lábra, amikor a gyermekeket szállították el, azt híresztelték, hogy szappant csinálnak belőlük”.⁵

Hasonlóan abszurd, bár nem a holokausztra reflektáló rémhír terjedt el akkor, amikor Szabolcs-Szatmár megyében „központosították” a búza őrletését, és a beszolgáltatási fegyelem fokozása céljából megszüntették a kisebb falusi malmokat. „A Könnyűipari Minisztérium racionalizálási bizottságának javaslatára megyénkben több malmot üzemen kívül helyeztek, és lisztcsere telepeket létesítettek. Ezt az intézkedést a reakció rémhírterjesztésre igyekszik kihasználni. Azt híresztelik, hogy megyében csak három malom fog maradni, mert a többit elviszik a Szovjetunióba. Azért szerelik le a malmokat, mert háború lesz, és ezt a területet atombombával fogják elpusztítani. E híresztelést népnevelőinknek még nem sikerült teljes egészében felszámolni.”⁶

Jellemző tény, hogy a budapesti kitelepítések végrehajtására kijelölt Zöld Sándor belügyminiszter, aki „belföldi illegális kommunista”, foglalkozására nézve pedig orvos volt, ellenezte a már előkészített kitelepítéseket, és amikor az ÁVH emberei érte mentek, hogy letartóztassák, a családjával együtt öngyilkos lett. Utóda egy Péter Gábor szellemi színvonalán álló, öt elemi végzett szabósegéd, Házi Árpád lett. 1951 májusában és júniusában 5182 budapesti családot, összesen 12 740 főt deportáltak vidékre a fővárosból. Közülük minden ötödik kitelepített egzisztenciájától már megfosztott, a társadalom perifériájára szorított zsidó volt, állapította meg könyvében Dombi Gábor.⁷

Az értelmiségi ellenzék antikommunizmusa 1945 és 1948 között, a koalíciós időkben még összefonódott az antiszemitizmussal, de 1951 nyarától kezdve a hangulat változni kezdett, amit nehéz dokumentálni. A holokauszt-túlélők kitelepítéséről a Nyugat-Európából sugárzott magyar nyelvű rádióadásokban (az Amerika Hangjában, a BBC magyar adásában és az 1950-től működő Szabad Európa rádióban) is beszéltek. Ezek a hírek teljes egészében persze nem jutottak el a paraszti tömegekig, mégis hatottak, és hozzájárultak a hagyományos zsidó-ellenes előítéletek eróziójához.

A Budapesten élő fiatal cionisták kis csoportja érzékelte az antiszemita közhangulatot, azt, hogy a diktatúra összeomlása esetén a tömegek indulatai a kommunistákkal azonosított zsidók ellen fordulhatnak. 1953 júliusában a Budapesti Megyei Bíróságon „anticionista perek” kezdődtek, melynek vádlottjai közül néhányan „önvédelmi célból” fegyvereket szereztek. Ezt könnyen „összeszküvéses ügynek” és „fegyveres szervezkedésnek” minősíthette volna dr. Olti Vilmos tanácsvezető bíró, és néhány évi börtönnél sokkal súlyosabb ítéleteket is hozhatott volna. (Szerencsére erre Sztálin halála után már nem került sor.)

Pollák Tibor, a per Engländer Tiborral együtt elítélt negyedrendű vádlottja a következőt vallotta: „Az önvédelmi csoport megalakításának gondolata úgy merült fel bennem, hogy ha lenne egy harmadik világháború, és Magyarország ideiglenes megszállás alá kerülne, pogromokat bocsátanának ki a zsidóság ellen, úgy gondoltam, hogy létrehozok egy illegálisan működő fegyveres cionista

szervezetet, hogy esetleges támadások esetén meg tudjuk védeni magunkat.” Ez egyértelműen arra utal, hogy a cionisták érzékelték a korabeli magyar társadalomban felgyülemlett antiszemita indulatot, melynek forrása az volt, hogy a kommunista pártot és Rákosi permanens válságot előidéző uralmát a tömegek a zsidósággal azonosították.⁸

1954-ben, Nagy Imre miniszterelnöksége és az AVH terrorjának enyhülése idején törtek felszínre a tömegek tudatának mélyén gyökerező, a zsidókkal kapcsolatos félelmek és szorongások, melyek addig is lappangtak, de az emberek évekig nem mertek róla beszélni. Ekkor merült fel újra a rituális gyilkosság vádja, elsősorban ott, ahol még éltek visszatért, holokauszt-túlélő zsidók, akiket meg lehetett gyanúsítani.

Mátészalkán 1956-ig éltek zsidók, és működő ortodox hitközséget tartottak fenn. Igaz, az az 1941-es népszámlálás szerint 1555 főt számláló közösségből csak minden tizedik ember tért vissza a deportálásból, így az 1946-os hitközségi összeírás szerint mintegy százötvenen voltak az akkor 12 700 lakosú településen. Számuk 1949-re 238-ra növekedett, mert a környékbeli falvakban élő zsidók is beköltöztek.

Az ortodox tagozathoz tartozó, vallásukhoz ragaszkodó zsidók létszáma a község lakosságához képest nem volt jelentéktelen. Erre utal, hogy a hitközségnek volt pénze rá, hogy megjavíttassa a zsinagóga 1954. szeptember 24-ei viharban megsérült tetejét, és megörökítse benne a helyi gettóból elhurcolt mintegy 18 ezer áldozat emlékét. A mátészalkai hitközség 1953. évi zárszámadása már elvándorlást jelez, de tükrözi, hogy ekkor még fennállt a község, és élte a maga hagyományok diktálta életét.

A hitközség létszáma	165 fő
A szórványok	140 fő
Adózók száma	30 fő
Talmudtóra tanulók	23 fő
Mikvejárók	30 fő
Hitkoktatásra jár –	
Hitközségi vagyok: 2 templom a hozzájuk tartozó épületekkel	
Összes bevétel 1953-ban:	33 000 Ft

A volt kiskereskedők ekkor már a „szocialista tervgazdaságban”, jórészt a Szatmári Háziipari Szövetkezetben dolgoztak a Kossuth utcai zsinagóga mögött. Itt, afféle gettószerű elkülönülésben férfiak és nők fonott kosarakat, paplanokat, és szőnyegeket készítettek. Az önálló cipészek a Cipész Ktsz, más iparosok a Vegyes Ktsz-ben és a Szolgáltató Ktsz tagjai lettek. Az MDP-be belépett zsidók a kereskedelembe helyezkedtek el. A 70 tagot számláló pártszervezet alapítói, az Adler-fivérek, László és József, mindkettő hentes és mészáros, a helyi ÁFÉSZ két húsboltjának vezetője lett. Olyan viszonyok között, amikor a szalkaiak a feketevágások tilalma és a kötelező beszolgáltatások miatt

alig jutottak húshoz, a pozíciójuk különösen kényes volt, heves, gyűlölködő indulatokat gerjesztett.

Az 1954. év tavaszán Mátészalkán kitört vérvád-hisztériára Szilágyi Dénes állatorvos a kilencvenes évek elején még jól emlékezett. „Akkoriban a zsidó-templom mellett laktunk, és hát hallott az ember egyet s mást. Őszintén megmondom, sok mindenre már csak homályosan emlékszem, hiszen én akkor ezeknek a dolgoknak nem tulajdonítottam különösebb jelentőséget. Úgy történt az eset, hogy amolyan szenzációs felhanggal szóbeszéd indult meg a metszőről, akit úgy hívtak, hogy Schreiber Lajos. Ez egy jó kiállítású, magas, fekete ember volt, kerek szakállal, kopasz fejjel, hát mi ugye papnak gondoltuk. A szomszédunkban lakott, így hát láttuk, hogy vidékről is hozzá hozzák a baromfit, ő meg metszette. Jó viszonyban volt az apámmal, aki állatorvos volt, sokszor kérte a segítségét. Ennek a metszőnek a családjánál volt egy asszony, aki bejárónő vagy takarítónő volt, s vele együtt a házhoz járt az unokája vagy a kislánya is. Állítólag ezzel a kislánnyal történt, de hogy melyik évben, azt nem tudom, elvágta a karját, és vért vett tőle. Szigorúan megtiltotta a kislánynak, hogy erről az ügyről bárkinek is beszámoljon, de az anyja vagy a nagyanyja megkérdezte a gyereket, hogy mi történt a kezével, mert ugye be volt kötve. Mindenki azt beszélte, hogy lévén húsvét tája, azért vett a metsző vért a keresztény gyerektől, hogy a pászkába tegye, mert hát a zsidó vallásnak az az előírása, és ez egy jó pont a zsidók életében, hogy mai szóhasználattal éljek. Mások azt mondták, a gyerek játszott a zsinagóga udvarán, és egyszerűen megsebezte magát, ami ugyanúgy igaz lehetett, mint az, hogy a metsző megtámadta... Mindenesetre itt, Szalkán volt egy olyan hangulat, hogy valami homályos dolog történt, olyasmi, ami szokatlan. Az én apám csak legyintett az egészre meg a barátai is, de azért sokan gondolhatták, hogy van benne valami. Mert azért a zsidó közösség Mátészalkán, s gondolom másutt is, mégiscsak egy kicsit zárt világ volt. Nem nagyon láttak bele a kívülállók az életmódjukba, a vallásukba a mienkétől eltérő volta miatt, s valami megfoghatatlan misztikum vette körül őket, ami gyanakvást váltott ki.”

A mátészalkai vérvád központi figurája az 1912-ben született, később Debrecenbe költözött Kádár Sándorné, született Hajdú Erzsébet volt. Az asszony három lánya, Éva, Magdi és Anikó közül az utóbbi, a legkisebb volt az „áldozat”, az anyja őt hurcolta körbe és mutogatta a településen. Kádárné egy néhány elemít végzett bádogos segéd felesége volt. Úgy érezte, a deportálásból visszatért zsidók miatt anyagi veszteség érte, és ezért állt „bosszút”.

„Kádárnéval az volt baj, hogy rossz természete volt, és nagyon nagyra tört. Már úgy értem, anyagilag. A férje, a Sándor a Kun Adolf vízvezeték-szerelőnek volt a keresztény segédje. Kunéknak szép nagy házuk volt a Fő utcán műhelylyel. 1944 májusában az Adolf bácsit, a feleségét, három lányát és a két fiát deportálták, és senki sem jött vissza közülük. Kádárék beköltöztek Kunék házába, a férje pedig a műhelyben folytatta az ipart, mintha mi sem történt volt. Míg nem 1946 elején előkerült Kun Jenő, aki talán Adolf bácsi unokatestvére volt,

és szabályosan kitette őket onnan”, mesélte Sipos András, a Kádár család barátja, a szalkai építőanyag-telep vezetője.

Kádárné elment a kislányával a rendőrségre is, és feljelentést tett. Többen is végighallgatták, elsősorban Jámborné, a városi ügyész és Báthori István, a bíróság elnöke. Szóltak Weiss Miskának meg nekem”, mesélte az 1956-ban Kanadába kivándorolt, de a kilencvenes évek elején visszatért Ádler József, egykori hentes és alapszervi párttitkár. „A hír csakhamar eljutott Schreiber Lajos metszőig, aki bejött a bíróságra, és beszélt Báthori Istvánnal. Emlékszem, a metsző így köszönt: ‘Szabadságot adjon a Jóisten!’ Báthori nem tartotta kizártnak, hogy rituális céllal vágták meg a kislányt, de Schreiber Lajos elmagyarázta neki, hogy ilyesmit nem ismer a zsidó vallás, mert a zsidók még állati vért sem esznek, nemhogy emberit. Ettől függetlenül Fülep Sándor patikus, akinek a hitközség vezetői közül a legjobb kapcsolatai voltak, felment Pestre, és intézkedett. Én is elbeszélgettem Kádárnéval. Megmondtam neki, hogy ha még egy szót szól, Szibériában köt ki.”

Kádárné 1957 márciusában is „előadta a produkcióját”, közvetlenül azelőtt, hogy a mátészalkai zsidók többsége elhagyta az országot. A históriáról Marosán György is röviden megemlékezett: „Mátészalkáról pogromot jelentettek.”⁹

1954-ben, amikor a terror kissé enyhült, és a gazdasági és politikai válság kezdett tudatosodni a tömegekben, Törökszentmiklóson egy különösen brutális sorozatgyilkosság súlyos, lokális krízishelyzetet teremtett, ami felszínre hozta a továbbra is lappangó vérvádhiedelmeket. A sokkoló históriáról a *Szabad Nép* október harmadiki, vasárnapi száma is beszámolt, fontos körülményeket elhallgatva a tárgyaláson született ítélettel együtt.

„Halálra ítélték egy többszörös gyermekgyilkost. A Szolnok megyei bíróság szeptember 29-én tárgyalta Jancsó Ladányi Piroska törökszentmiklósi lakos bűnperét, akit öt rendbeli gyilkossággal, egy gyilkossági kísérlettel, valamint többrendbeli csalással vádoltak. A nyomozás és a megyei bíróság megállapította, hogy Jancsó Ladányi Piroska – 40 holdas kulák lánya – züllött erkölcsű nő, aki erkölcstelen életét már gyermekkorában kezdte el. Jancsó Ladányi Piroska a legsúlyosabb bűncselekményt követte el: gyermekeket ölt.

A megyei bíróság Jancsó Ladányi Piroskát összbüntetésül halálra ítélte. Ügyével együtt tárgyalta anyjának, Jancsó Borbálának a bűnügyét is, akit közveszélyes munkakerülés büntetével, ifjúság elleni büntetettel, valamint társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett lopással vádoltak. Őt a bíróság két évi és hat hónapi börtönbüntetésre ítélte, és további három évre eltiltotta az állampolgári jogai gyakorlásától. (MTI)”

Az ügy rendőrnyomozója, Lázár Bertalan jól emlékezett rá a kilencvenes évek elején. „Jancsó Piroska az utolsó két gyilkossága idején töltötte be tizennyolcadik életévét. Addigra már két gyermeket szült két különböző férfitől, s hosszabb ideje szexuális szolgáltatásokban részesítette nemcsak a helybeli férfiakat, de a környéken állomásozó orosz katonákat is. A gyerekeket szexuális indítékból ölte meg. Legutolsó áldozatával, egy tizenhat éves lánnyal már

nem boldogult, mert az elmenekült és feljelentést tett a helyi rendőrségen. Hónapok múlva, a feljelentés alapján akadtak rá a rendőrök Jancsó Piroskára és a házuk melletti kútba dobott tetemekre. Vagy két hónapig egyhelyben topogott a nyomozás. Ezalatt a környékbeli nép az ismétlődő eltűnések miatt tüntetésre szánta rá magát. A tanácsháza előtt elkeseredett asszonyok követelték a gyilkos felderítését és megbüntetését. Közöttük merült fel, hogy a zsidók gyilkolják sorra a gyerekeket, mert szükségük van a vérré. Pedig Törökszentmiklóson akkoriban már szinte nem is éltek zsidók. Ez a hangulat azonban olyan erős volt, hogy a 'zsidó vonal' felderítése még a nyomozati tervben is szerepelt. A megyei bűnügyi helyettes, aki maga is zsidó származású volt, nem merte ejteni. Nekem kellett vállalnom a felelősséget, hogy a 'törökszentmiklósi vérvád' ügyében megszüntetem a nyomozást."¹⁰

JEGYZETEK

- 1 http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_maps&view=map&event_id=730&tmpl=itr&Itemid=195
- 2 *Midőn a vér...* Vervádak a holokauszt után, 1995. Hunnia filmstúdió. Rendezte: Kőszegi Edit és Surányi András.
- 3 Pelle János: *Az utolsó vérvádak*. Az etnikai gyűlölet és a politikai manipuláció kelet-európai történetéből. Budapest, 1995, Pelikán Kiadó. A többi interjúrészletet is innen, a saját munkámból vettem át.
- 4 Pelle: i. m. 279–280.
- 5 Politikatudományi Intézet Levéltára, 274 f. 16/217 105.
- 6 PIL 276 89/562 6. Györe Imre megyei MDP titkár és Harcsa Mária megyei agit-prop titkár 1950. június 17-én kel hangulatjelentése az MDP KV. Agit. prop. osztályának.
- 7 Dombi Gábor: *Osztályellenségek*. Az 1951-es budapesti kitelepítés zsidó áldozatai. Bp., 2020, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.
- 8 Idézi Novák Attila: *Ideológia és önazonosság*. Az 1953-as budapesti cionista per. Bp., 2020, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 72–73.
- 9 Marosán György: *A tanúk még élnek*. Budapest, 1989, Hírlapkiadó Vállalat, 89.
- 10 Pelle: i. m. 263–26.